מנורת המאור — בענין יום ארבעה עשר

החלק הג'

בענין יום ארבעה עשר, אמ' קרא שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, וכתי' (שמות יב, יט) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. ודרשו חז"ל שאך ביום הראשון, שהוא יום שלפני שבעת הימים, שהוא י"ד בניסן, נמצא שהוא יום ארבעה עשר בניסן, מותר לאכול חמץ במקצתו ואסור במקצתו. ואיני יודע אימתי מותר ואימתי אסור, אלא שלמדנו מהפסוק, שאמ' לא תשחט על חמץ דם זבחי, ופירשו ז"ל לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים. לפיכך נתחייב ביעור חמץ קודם שחיטת הפסח, בעת שתפנה השמש לערוב, שהוא אחר חצי היום מיד. למדנו מכאן שזמן ביעור חמץ מן התורה, משש שעות ומעלה ביום י"ד בניסן. ועוד חמץ דם זבחי בגימטריא מאתים ותשעה, כמנין מחצי היום. וחז"ל הוסיפו על זמן האיסור שעה אחת, כדי לעשות סייג לתורה. ואסור החמץ באכילה ובהנאה בשעה הששית, והוא חצי היום והשמש בחצי השמים. דתניא חמץ דאיתסר משש שעות ולמעלה מנא לן. אמ' אביי תרי קראי. כתי' (שמות יב, יט) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, וכתי' (שמות יב, טו) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. הא כיצד. לרבות י"ד בניסן לביעור, ואימא מצפרא, אך חלק דהות ליה מתחלת שבע, ועבדו רבנן הרחקה יתירתא דלא ליגע באיסורא דאוריתא.

ועוד חשו רבנן ביום המעונן, שמא יטעה ויאכל בשעה השביעית כסבור שהיא החמישי. ולפיכך אסרו חז"ל אכילת חמץ אף בשעה הה', והתירו ליהנות ממנו כל שעה חמישית, למכור אותו לגוי, או להאכיל אותו לבהמתו או לעופות, ובלבד שיראה אותה בשעת אכילה. שלא יצניעו ממנו, ואם שיירו ממנו יבער אותו קודם שתחול שעה ששית. מתחלת שעה ששית ומעלה אסרוהו אפי' בהנאה, ואם קידש בו אשה אינה מקודשת, כיון שאסרו בהנאה. ואכילתו אסרו מסוף שעה רביעית ואילך. ולא חיישינן רבנן שמא יטעה אף בשעה שביעית ויאכל, כסבור שהיא השעה הרביעית, מפני שהכל בקיאין בשעה הרביעית שהוא זמן האכילה לכל, דתנן ר' יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש, והלכה כותיה. ומפרש בגמ', מאי טעמא לא אוכלין כל חמש. גזירה, משום יום המעונן, דכיון דליכא חמה, אתי למטעי, ומיחלף ליה חמש בשבע, ושעה שביעית אסורה לדברי הכל. אי הכי אפי' ארבעה נמי לא ניכול. אמ' רב פפא ארבעה זמן סעודה לכל היא ולא אתי למיטעי.

הא למדנו שצריך לבער החמץ מרשותו עד סוף השעה החמישית, קודם שתחול השעה הששית, ויבטל השאר שאינו יודע בו, כמו שאמרתי. ואם חלה שעה ששית ולא ביער אותו, צריך לשרוף אותו, או מפרר אותו וזורה לרוח, או מפרר אותו וזורק לים, ואפי' לשם לא יזרקנו שלם עד שיפריר אותו. ואע"פ שאמ' ר' יהודה אין ביעור חמץ אלא שרפה, הגאונים פסקו כחכמים, דאמרו מפרר וזורה לרוח או מטיל לים, א"כ השבתתו בכל דבר.

היה ברשותו חמץ של ישראל, ימתין עד שעה חמישית, אם בא הבעל ליטול אותו מוטב, ואם לאו ימכרנו לגוי, שעדיין בשעה חמישית מותר בהנאה. לא מצא גוי, צריך לבערו בזמן איסורו, אפי' אם חייב באחריותו.

היה ברשותו חמץ של גוי, אם קבל עליו ישראל אחריותו, או שהיה גוי אנס ויחוש ישראל שמא ישלם אותו לגוי, הרי הוא כשל ישראל וחייב לבערו. וכתב הרמב"ם ז"ל והסכים עמו הרא"ש ז"ל, דאפי' אם הוא שומר

חנם עליו, ואינו חייב אלא בפשיעה, שחייב לבערו. אבל אם לא קיבל עליו אחריותו, או שלא היה הגוי אנס, די לו שיעשה לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים, כדי שיהיה פרוש ממנו שמא ישכח ויאכל ממנו.

היה ברשותו חמץ של הקדש, אינו צריך לבערו, ואפי' מחיצה אינו צריך. כדגרסינן במ' פסחים שלך אין אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. מ"ט לא צריך מחיצה, מפני שבני אדם פורשין ממנו מפני שהוא של הקדש, ואין חוששין שמא יטעה אדם ויאכל ממנו בפסח. היה לו חמץ בגג, די לו שיבטל אותו בדיבור, ואין צריך לומר שהוא אסור בהנאה אחר הפסח. היה לו חמץ בגג, צריך הבערה, שמא יפול לארץ ויאכל ממנו. ואסור לתת חמץ לגוי אחר שעבר זמן ביעור, מפני שהגוי מחזיק טובה לישראל בשבילו ונמצא נהנה ממנו, אבל חמץ בשעה ששית, כתב בעל המאור שאינו אלא מדרבנן, וחייב מיתה בידי שמים כעובר על דברי חכמים, והרמב"ם ז"ל והרא"ש ז"ל כתבו שלוקין עליו. ואם אכלו בשעה שביעית, הרי זה עובר על לאו מדברי תורה לדברי הכל, ולוקה.

ואסור לאכול כלום ממין המצה בערב הפסח, אחר שעה תשיעית, שהוא קרוב לזמן מנחה קטנה, עד שתשקע החמה, כדי שיאכל המצה של מצוה בלילה, כשהוא תאב לאכול וכדי שתהא המצוה חביבה עליו. אם רצה לאכול ממיני פירות או ממיני ירקות הרשות בידו. דתנן ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, ומפרש בגמ' אבל מטבל הוא במיני תרגימא. אבל מצה של מצוה בערב הפסח, ואפי' קודם תשלום תשע שעות, מכין אותו מכת מרדות. כדגרסינן במ' פסחים ירושלמי א"ר לוי האוכל מצה בערב הפסח כבועל ארוסתו בבית חמיו, ומפרש בגמ' ודוקא מצה של מצוה. ולמה הקיש אכילה בערב הפסח לבועל ארוסתו בבית חמיו, לומר לך מה ארוסתו אסור לבעול אותה עד שיכניסה לחופה בשבע ברכות, אף המצה אסור לאכול אותה עד ליל הפסח ויברך קודם שבע ברכות. ואלו הן. א' בורא פרי הגפן, על קידוש שיש בו שם ומלכות. ב' שהחיינו. ג' על נטילת ידים, ראשונה לטיבול ומשקה. ד' בורא פרי האדמה, על אכילת הכרפס. ה' אשר גאלנו. ועל כוס שני אין צריך לברך, על דעת רבי יונה ז"ל ורבני צרפת והרא"ש ז"ל, שפסקו שאין טעון ברכה אלא כוס ראשון, כמו שאפרש לקמן בע"ה. ו' על נטילת ידים שנייה. ז' על אכילת מצה. ועוד הקיש המצה לארוסתו, מה ארוסתו היא שלו אבל לאחר זמן, כך המצה בערב הפסח היא שלו אבל לאחר זמן.

אמר המחבר. המצה בגימטריא מאה וארבעים. מה כלה בלא שבע ברכות אסורה, אף מצה בלא שבע ברכות אסורה.

יום ארבעה עשר שחל להיות בשבת, כתב הר' יעקב ז"ל בן הרא"ש ז"ל באורח חיים שסעודה שלישית, הואיל וזמנה אחר המנחה, אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ, וטוב לעשותה במיני פירות. ע"כ. וכן הודה רש"י ז"ל לבער הכל מלפני השבת, ולשייר מזון שתי סעודות, ולא לאכול מצה, שלא יאכל בלילה מצה שלא לתאבון. אבל ר"ת ז"ל אמרו עליו שהיה רגיל לאכול בערב הפסח שחל להיות בשבת קודם תשע שעות, לקיים מצות סעודת שלישית, מצה שנילושה בביצים או במי פירות, והיא הנקראת מצה עשירה, ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בליל הפסח, מפני שצריך לחם עוני. ולפי שאינה מצה של מצוה היה אוכל אותה בערב פסח שחל להיות בשבת קודם ט' שעות, לקיים סעודה שלישית.

ואסור לעשות מלאכה בערב פסחים אחר חצות. עבר ועשה מנדין אותו, דתנן מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד אחר חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ולדברי הכל אחר חצות אין עושין. ומפרש בגמ' עבר ועשה, שמותי משמתינן ליה.